

İRAN KİTAPLIKLARINDA BULUNAN ÇAĞATAY TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİ

Farhad RAHİMİ*

Geliş Tarihi: Temmuz, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci dönemi olan Çağatay Türkçesi, Doğu Türklerinin 15. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılmaya devam eden yazı dilidir. Nevayi'nin ölümünden sonra, onun eserlerinin kolayca okunması için, İslam dünyasının her bir köşesinde çeşitli sözlükler yazılmaya başlandı. Genellikle Osmanlı imparatorluğu, İran, Azerbaycan, Hindistan veya Türkistan'da yazılan ve Türk dilinin gelişmesi tarihi için çok büyük bir değere sahip olan bu sözlükler bir sözlükçülük ekolü oluşturmuştur. İran sahasında Ali Şir Nevayi'nin eserlerini anlamak üzere birçok Çağatay Türkçesi sözlüğü düzenlenmiştir. Bu çalışmada İran kitaplıklarında bulunan Çağatay Türkçesi el yazması sözlüklerine de yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çağatay Türkçesi, Çağatay Türkçesi Sözlükleri, Nevayi, İran Kitaplıkları, El Yazması.

CHAGATAI TURKISH DICTIONARIES FOUND IN IRAN LIBRARIES

Abstract

Chagatai Turkish, the second period of the North-East Turkic language, is a writing language that the Eastern Turks continue to use from the beginning of the 15th century until the beginning of the 20th century. After Nevayi's death, various dictionaries began to be written on every corner of the world of Islam, so that his works could easily be read. These dictionaries, written mostly in the Ottoman Empire, Iran, Azerbaijan, India or Turkestan and having a great value for the history of Turkish language development have created a lexicographical schools. In Iran territory, Many Chagatai Turkish dictionary were arranged to understand the works of Ali Şir Nevayi. This study also are included Chagatai Turkish manuscript dictionaries in Iran libraries.

Keywords: Chagatai Turkish, Chagatai Turkish Dictionaries, Nevayi, Iran Libraries, Manuscript.

* Dr.; Allame Tabatabai Üniversitesi, Tahran - İran, farhad_rahimi2007@yahoo.com.

Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci dönemi olan Çağatay Türkçesi, Doğu Türklerinin 15. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılmaya devam eden yazı dilidir.

İran Kitaplıklarında Bulunan Çağatay Türkçesi Sözlükleri

İran coğrafyası Türk tarihi ve kültürü, Türk dili ve edebiyatı açısından oldukça önemlidir. Vaktiyle Doerfer'in söylediği gibi "İran en az bilinen Türk dili bölgesi olmakla birlikte en ilgi çekici Türk dili bölgesidir. Bu bölgenin bir kısmı son derece eski özellikler gösteren çeşitli Türk lehçelerini korumuştur ve geleceğin bize burada zengin armağanlar vereceği mutlaktır" (Doerfer, 1969: 1). "Zamanımızda İran, Türkoloji için en önemli ülkedir. Burada yeryüzünün bütün öteki ülkelerinden daha çok buluşlar yapılması beklenebilir" (Doerfer, 1973-74: 198). Kuşkusuz Doerfer'in değindiği buluşların bir yönünü de İran kitaplıklarında bulunan yazma eserler oluşturmaktadır. Fakat dikkat edilmelidir ki İran'da bulunan eserler kılıç artığı eserlerdir, yani İran'daki Türkçe eserler birçok ülkede olduğu gibi yakılıp imha edilmiştir. Nitekim Pehlevi rejimi tarafından bütün kütüphane ve müzelere gönderilen genelge ile Türkçe eserlerin yok edilmesi ya da gömülmesi istenmiştir (Aydın, 2008). Yalnız Türkiye'de bulunan kitaplar Atatürk ve silah arkadaşlarının sayesinde bu saldırılardan uzak kalmıştır. Onun dışında bütün ülkelerde Türkçe eserler bu saldırılardan ve kitap yakmalardan payını almışlardır. Ancak gene de kılıç artığı olan bu eserler kısmen de olsa Türkçe el yazmalar zincirinin yitik halkasını bütünleyecektir.

İran sahasında 'Alī Şīr Nevāyī'nin eserlerini anlamak üzere birçok Çağatay Türkçesi sözlüğü düzenlenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardan ibarettir:

I. *Luğat-ı Cağatay* (Çağatay Türkçesi-Farsça)/Nedr-'Alī

İran kitaplıklarında tespit edilen nüshalar şunlardır:

I.1. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 4354/3, 32 yaprak. Eserin İlk sayfasında "Ferheng-i Nedr-'Alī der ḥall-ı luğāt-ı Cağatayī der zamān-ı Şāh Şafī telīf şode est" başlığı atılmıştır (Danişpejuh, 1346: 82; Danişpejuh, 1340b: 3309-3310).

I.2. Tahran-Meclis Ktp.: nr. 9176 (Sebt nr. 85417), 53 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (Hakim, 1390: 838-839).

I.3. Kum-Gülpaygani Ktp.: nr. 20/148-4028/1, 30 yaprak, istinsahı: h. 1220 (Sadrayi-yi Hoyi, 1388: 3035).

II. *Bedāyi'ü'l-Luġat*

İran kitaplıklarında tespit edilen nüshalar şunlardır:

II.1. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 5936, 60 yaprak, istinsahı: h. 1119 Hâcî Muḥammed Kâtib (Danişpejuh, 1357: 161-162).

II.2. Tahran-Sipehsalar Ktp.: nr. 14, 142 yaprak (Şirazi, 1318: 160-161).

II.3. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 3709, 114 yaprak, istinsahı: h. 1224 Muḥammed Kaẓvîni, Şeyḥ-'Alî Mîrzâ-yı Kaçar'ın buyruġuyla (Gülçin-i Maani, ş.1372: 11-13).

II.4. Kum-Hüccetiye Medresesi Ktp.: nr. 488/2, istinsahı: h. 1242. Sayfa kenarlarında yazılmıştır (Üstadi, 1354: 111).

II.5. Tebriz-Milli Ktp. Hâc Hüseyin Naḥcıvanî bölümü: nr. 1439, istinsahı: h. 13. yüzyıl.

III. *Kitâb-ı Türki*, 'Abdu'l-Cemîl Naşîrî

İran'daki tek nüshası aşağıda verilmiştir:

Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 8336, 195 yaprak, istinsahı: h. 11. yüzyıl (Danişpejuh, 1362: 111-113).

IV. *Senglâh*

İran kitaplıklarında tespit edilen nüshalar şunlardır:

IV.1. Tahran-Melik Milli Ktp.: nr. 392, 362 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (Efşar, Danişpejuh, 1352: 18).

IV.2. Tahran-Melik Milli Ktp.: nr. 1481/5, 73 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Efşar, Danişpejuh, 1363: 272).

IV.3. Tahran-Milli Ktp.: nr. F-1141, 730 yaprak, istinsahı: h. 1173 (Envar, 1351: 163-165).

IV.4. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 4919, 533 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (Danişpejuh, 1340c: 4031-4032).

IV.5. Tahran-Meclis Ktp.: nr. 860 (Sebt nr. 14120), 531 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Hairi, 1353: 89-92).

IV.6. Tahran-Meclis Ktp.: nr. 17227 (Sebt nr. 208392), 776 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (Nazari, 1391: 80-81).

IV.7. Tahran-Meclis Ktp.: nr. 53/2 (Sebt nr. 212236), 36 yaprak, istinsahı: h. 1224. Surūd'un bağışı (Meclis Kitaplığının bilgisayarı).

IV.8. Tahran-Daru'l-maarif-i Büzürg-i İslami Ktp.: nr. 496 (Sebt-i Mali nr. 66540), 178 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Münzevi, 1377: 138).

IV.9. Tahran-Sipehsalar Ktp. (Mebāni'ü'l-Luğa): nr. 38, 20 yaprak (Şirazi, 1318: 268-269).

IV.10. Kum-Gülpaygani Ktp. (Mebāni'ü'l-Luğa): nr. 3/106-486, 53 yaprak, istinsahı: h. 1279 Muḥammed İsmā'il tarafından, Muḥammed Rızā Ḥan'ın buyruğuyla (Sadrayi-yi Hoyi, 1388: 3496).

IV.11. Kum-Feyziye Medresesi Ktp.: nr.10/2 (yazma eserde ise Mecmua: 112/2 yazılı), 72 yaprak, istinsahı: galiba h. 11. yüzyıl (Üstadi, 1396: 1).

V. *Ḥulāṣa-yı 'Abbāsī*

İran kitaplıklarında tespit edilen nüshalar şunlardır:

V.1. Tahran-Milli Ktp.: nr. F-1276, 64 yaprak, istinsahı: h. 1266 Dāverī (Envar, 1351: 338-339)

V.2. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 2782, 115 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (Danişpejuh, 1340a: 1635).

V.3. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 9065, 110 yaprak, istinsahı: h. 1263 (Danişpejuh, 1362: 284).

V.4. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 5693, 141 yaprak, istinsahı: h. 1243 Muḥammed 'Alī bin 'Abdu'l-Kerīm Mervezī (Danişpejuh, 1357: 68).

V.5. Tahran Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Ktp.: nr. C-100, 118 yaprak, istinsahı: h. 1252 (Danişpejuh, 1339a: 226-227).

V.6. Tahran Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Ktp.: nr. C-215/2, 4 sayfa+14 sayfa yazı kenarı (Danişpejuh, 1339a: 367).

V.7. Tahran-Meclis Ktp.: nr. 855 (Sebt nr. 13670), 65 yaprak, istinsahı: h. 1245 Fars eyaletinin İlbegi Muhammed-Kulhan-ı Kaşkayî'nin buyruğuyla (Hairi, 1353: 85-86).

V.8. Tahran-Meclis Ktp.: nr.7497 (Sebt nr. 26321), 88 yaprak (Sadrayi-yi Hoyi, 1376a: 465).

V.9. Tahran-Meclis Ktp.: nr.14592 (Sebt nr. 90086), 116 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl Râzî-yi Kuş-hâneî (Eşkeveri, 1389: 115).

V.10. Kum-Meraşi-yi Necefi Ktp.: nr. 13218, 104 yaprak, istinsahı: h. 1253 (Meraşi-yi Necefi, 1384: 421-422).

V.11. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 3714, 125 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Fikret, 1369: 238).

V.12. Tahran-Sipehsalar Ktp.: nr. 91, 109 yaprak, istinsahı: h. 1240 Muhammed Şâdık Sebzvârî tarafından, Mîrzâ Muhammed İbrâhîm Sebzvârî'nin sözüyle (Şirazi, 1318: 173-176).

V.13. Meşhed-Gevherşad Camii Ktp.: nr. 1036, istinsahı: h. 1294 Bî-nevâ Kerbelâî Sultân İbrâhîm Halef-i 'Avaz Han Beg (Fazıl, 1367: 1416-1417).

VI. *Feth-'Alî Kacar Luğatı*

İran kitaplıklarında şu nüshalar bulunmaktadır (Dirayeti, 1389: 1056):

VI.1. Tahran-Melik Milli Ktp. (*Meğâlîd-i Türkiyye*): nr. 396/1, 350 yaprak, istinsahı: h. 1280 (Efşar, Danişpejuh, 1363: 20-21).

VI.2. Tahran-Milli Ktp. (*Behcetü'l-Luğat*): nr. F-1836, 420 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Envar, 1371: 287).

VI.3. Tahran-Milli Ktp. (*Luğat-ı Etrâkiyye*): nr. F-1835, 427 yaprak (Envar, 1371: 286), istinsah: h. 1279 Aḥmed bin İsmâ'îl el-Ḥüseynî.

VI.4. Tahran Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi Ktp. (*Etrâkiyye*): nr. B-150, 241 yaprak (Hücceti, 1345: 3-4), istinsah: h. 1278.

VI.5. Kum-Merkez-i İhya-yı Miras-ı İslami Ktp. (*Meķālīd-i Türkiyye*): nr. 4343, 352 yaprak, istinsah: h. 1280 (Eşkeveri, 1388: 406-407).

İran kitaplıklarında bulunan başka sahalara ait Çağatay Türkçesi sözlüklerini de şöyle sıralayabiliriz:

I. *Abuşka* (Türkçe-Türkçe)

İran kitaplıklarında tespit edilen çeşitli *Abuşka* nüshaları şunlardır:

I.1. Tahran-Melik Milli Ktp.: nr. 347, 204 yaprak, istinsahı: h. 1077 (manzum ön sözlü) (Efşar, Danişpejuh, 1352: 22).

I.2. Tahran-Melik Milli Ktp.: nr. 349, 49 yaprak, istinsahı: h. 1242 ‘Alī ‘Asker (manzum ön sözlü) (Efşar, Danişpejuh, 1352: 22).

I.3. Tahran-Melik Milli Ktp.: nr. 412, 201 yaprak, istinsahı: h. 11. yüzyıl Şâdık bin Muştafâ (manzum ön sözlü) (Efşar, Danişpejuh, 1352: 22).

I.4. Tahran-Milli Ktp.: nr. F-2947, 135 yaprak, istinsahı: olasılıkla h. 11. yüzyıl (manzum ön sözlü) (Envar, 1354: 696).

I.5. Tahran-Milli Ktp.: nr. F-22, 179 yaprak, istinsahı: h. 11. yüzyıl Sultân H̄âce (manzum ön sözlü) (Envar, 1343: 15-16).

I.6. Tahran-Daru'l-maarif-i Büzürg-i İslami Ktp.: nr. 531 (Sebt-i Mali nr. 66532), 180 yaprak, istinsahı: h. 1222 (manzum ön sözlü) (Münzevi, 1377: 186).

I.7. Kum-Meraşi-yi Necefi Ktp.: nr. 4799, 146 yaprak, istinsahı: h. 960/1553 Hasan bin Hüseyin (düz yazı ön sözlü) (Müttaki, 1381: 234-235).

I.8. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 3651, 132 yaprak, istinsahı: h. 1080 (manzum ön sözlü) (Aydın, 2008: 117).

I.9. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 12055/2, 47 yaprak, istinsahı: h. 1122 Nūrī Babāhan bin Muḥammed Şerīf Yüzbaşı. Maḥbūbu'l-Ḳulūb'dan sonra gelmektedir. (manzum ön sözlü) (Fazıl Haşimi, ş.1380: 493).

I.10. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 6940, 182 yaprak, istinsahı: h. 1096 (manzum ön sözlü) (Aydın, 2008: 117).

I.11. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp.: nr. 3684, 93 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (manzum ön sözlü) (Aydın, 2008: 117).

I.12. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp.: nr. 5937, Kataloglarda 232 yaprak denilmesine karşın yalnızca 164 yaprağı mevcuttur (!), istinsahı: h. 11. yüzyıl (manzum ön sözlü) (Danişpejuh, 1357: 162).

I.13. Tahran Üniversitesi-Hukuk Fakültesi Ktp.: nr. C-179, 55 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (düz yazı ön sözlü) (Danişpejuh, 1339b: 181).

I.14. Tahran Üniversitesi-Hukuk Fakültesi Ktp.: nr. C-180, 203 yaprak, istinsahı: h. 12. yüzyıl (düz yazı ön sözlü) (Danişpejuh, 1339b: 181).

I.15. Tahran-Sipehsalar Ktp.: nr. 100, 40 yaprak, istinsahı: h. 1051 Receb bin Muḥib ‘Alī Şamlu tarafından, Zāl Beg Ḳorçı'nın buyruğuyla (düz yazı ön sözlü) (Şirazi, 1318: 267-268).

I.16. Tahran-Sipehsalar Ktp.: nr. 367, Dīvān-ı Nevādirü'ş-Şebāb'dan hemen sonra gelen bu sözlük: divanla birlikte toplam 197 yaprak, istinsahı: h. 1112. yüzyıl Miskīn mahlaslı ‘Alī-Ekber-i Tebrizī (düz yazı ön sözlü) (Şirazi, 1318: 693-694).

I.17. Tahran-Meclis Ktp.: nr.7981/2 (Sebt nr. 50928), 33 yaprak, istinsahı: h. 1122 Muḥammed ‘Alī Ḥüseynī (manzum ön sözlü) (Sadrayi-yi Hoyi, 1367: 466-468).

I.18. Hoy-Namazı-yi Hoyi Medresesi Ktp.: nr. 654, istinsahı: h. 952 (1545) (manzum ön sözlü) (Sadrayi-yi Hoyi, 1376b: 352-353).

I.19. Kum-Hüccetiye Medresesi Ktp.: nr. 488/1, 153 yaprak, istinsahı: h. 916 (Üstadi, 1354: 111). Son sayfada “916'da kitap bitmiştir” diye bir kayıt bulunmaktadır, ancak bu son sayfa

başka bir hatla yazılmıştır. Eğer bu tarih doğru verilmişse en eski nüsha budur (manzum ön sözlü).

I.20. Tebriz-Milli Ktp. Hâc Hüseyin Naḥçıvanî bölümü (*Luğat-ı Nevāyî*): nr. 1382, istinsahı: h. 11. yüzyıl (manzum ön sözlü).

I.21. Tebriz-Milli Ktp. Hâc Hüseyin Naḥçıvanî bölümü (*Luğat-ı Çağatāî*): nr. 1301, istinsahı: h. 11. yüzyıl (düz yazı ön sözlü).

II. Fazlu'llāh Han Luğatı

İran'daki tek nüshası aşağıda verilmiştir:

Tahran-Melik Milli Ktp. (*Ferheng-i Türkî Be Fārsî*, Fazlu'llāh Han 'Amūzāde-yi Seyf Han): nr. 379/1, 50 yaprak, istinsahı: h. 11-12. yüzyıl (Efşar, Danişpejuh, 1363: 19).

III. Ferheng-i Azferî/Ma'rūfu'l-Luğat

İran kitaplıklarında tespit edilen nüshalar şunlardır:

III.1. Kum-Meraşi-yi Necefi Ktp.: nr. 6171, 50 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl (Müttaki, 1381: 254-256).

III.2. Kum-Astan-ı Mukaddes-i Kum Ktp.: nr. 488, 308 yaprak, başından bir kaç yaprak eksik, istinsahı: h. 1230 (yazmanın ketebe kaydında 1220 de okunabiliyor) 'Alî Rızā (Sadrayi-yi Hoyi, 1375: 100).

Diğer Çağatay Türkçesi Sözlükleri

I. Tahran-Melik Milli Ktp. (*Ferheng-i Türkî Be Fārsî*): nr. 5422/31, 7 yaprak, istinsahı: h. 1227. Örneksiz Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük (Efşar, Danişpejuh, 1369: 369).

II. Tahran-Milli Ktp. (*Luğat-ı Türkî* [Türkçe-Türkçe örneksiz]): nr. 5-22502, 74 yaprak (fihrist olunmamıştır. Milli Kütüphanenin bilgisayardaki kataloğundan ulaşılmıştır).

III. Tahran-Meclis Ktp. (*Ferheng-i Luğāt-ı Türkî-yi Çağatayî-yi Cihān-Güşā-yi Cüveynî*): nr. 9311/2 (Sebt nr. 85572), 13 yaprak, istinsah: h. 1307 Muhammed bin Hüseyin Tebrizî. Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük (Hafiziyan-ı Babilî, 1388: 68).

IV. Kum-Meraşı-yi Necefi Ktp. (*Luġat-ı Ser-ḥadāt-ı İnan*, ‘Abdu'r-rezzāk bin Muḥammed Muḥsin Buġayirī-yi Sebzvārī, öl. 1953): nr. 9690, 69 yaprak, yazar nüshası. Arapça-Farsça-Türkçe (Çaġatay Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Moġolca) sözlük. (Müttaki, 1381: 228-229).

V. Kum-Meraşı-yi Necefi Ktp. (*Müntehabu'l-Luġāt*, Muḥammed Rızā Bīmdār-ı Hīvaķī): nr. 11303, 84 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl. Bu eser, Muḥammed Rızā Bīmdār-ı Hīvaķī (öl. h.1213/1798-1799) tarafından h.1203'te Özbekistan'ın Hīvaķ (Hīve) kentinde yazılmıştır. Arapça-Farsça-Çaġatay Türkçesi olarak düzenlenmiştir. *Mecma'u'l-fürs* (Muḥammed Kāsım bin Muḥammed Kāşānī) ve *Naẓariyāt-ı Luġavī* (Emīr ‘Alī-şīr Nevāyī) gibi eserlerden yararlanılmıştır. Açıklamalar Çaġatay Türkçesi ile (Müttaki, 1381: 277-278). Tacikistan Firdevsi Ktp. nr.146/5'de de nüshası bulunmaktadır (Sarica, 2014: 23).

VI. Tahran-Sipehsalar Ktp. (*Nişāb-ı Türkī Be Fārsī*): nr. 2911/3, Mīr ‘Abdu'llāh Türkistanī tarafından; nr. 2911/4 ise h. 965-970'de Canī bin Melik Şāh-ı Ḥorāsānī ma'rūf be Tecrīd ve Kālanderī ve meşhūr be Taķlīd-Şāh-ı Benderī tarafından yazılmıştır (Danışpejuh, Münzevi, 1356: 714).

VII. Meşhed-Astan-ı Kuds-ı Rezevi Ktp. (*Nişāb-ı Türkī ve Ferheng-i Türkī Be Fārsī*): nr. 3769, 92 yaprak, istinsahı: h. 13. yüzyıl. Üç tane Nisab ve bir tane örneksiz sözlükten oluşmaktadır. Nisablar Nüreddīn Muḥammed Cihāngīr Pādşāh adına yazılmıştır (Gülçin-i Maani, ş.1372: 114). Üçüncü Nisab Canī bin Melik Şāh-ı Ḥorāsānī ma'rūf be Tecrīd ve Kālanderī ve meşhūr be Taķlīd-Şāh-ı Benderī'ye aittir. Sondaki sözlük ise *Kélür-nāme* sözlüğüdür. Bu sözlüğün sonunda “Kélür-nāme taşnīf-i Mīrzā Muḥammed Ziyā Bēg Kārgüçī” kaydı bulunmaktadır.

VIII. Tebriz-Milli Ktp. Hāc Ḥüseyn Naḥcıvanī bölümü (*Luġāt-ı Türkī*): nr. 1253, istinsahı: h. 1233. Çaġatay Türkçesi-Farsça sözlük olan bu eser *Senglāh'ın* özeti ve örneksizidir (*Eṭ-Tamġa-yı Nāşırī* olabilir).

Sonuç

Türk tarihi ve kültürü, Türk dili ve edebiyatı açısından oldukça önemli olan İran coğrafyasındaki kitaplıklarda bulunan yazma eserler kısmen de olsa Türkçe el yazmalar zincirinin yitik halkasını bütünlemektedir. Bu çalışmada İran kitaplıklarındaki Türkçe el

yazmaların bir kısmını oluşturan ve ‘Alī Şīr Nevāyī’nin eserlerini anlamak üzere düzenlenen Çağatay Türkçesi sözlüğü el yazmaları tespit edilmiştir.

Kısaltmalar

.	inci
Bk.	Bakınız
h.	hicri
hük.	hüküm sürdüğü tarih
hzl.	yayına hazırlayan
Ktp.	Kütüphanesi
LE	Luğat-ı Etrākiyye
nr.	numara
öl.	ölümü
Örn.	örneğin
s.	sayfa
ş.	şemsi
TDK	Türk Dil Kurumu
Ü.	Üniversitesi
vs.	ve saire
yay.	yayımları

Kaynaklar

- AYDIN, Ş. (2008). *İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Timaş.
- DANIŞPEJUH, M. T. (ş.1356). Münzevi, Alinaki. *Fihrist-i Kitabhane-yi Sipehsalar*. cilt 5, Çaphane-yi Danişgah-i Tahran, Tahran.
- ..... (ş.1339a). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yi Kitabhane-yi Danişkede-yi Edebiyat-i Tahran*. cilt 16, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1339b). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yi Kitabhane-yi Danişkede-yi Hukuk ve Ulum-ı Siyasi ve İktisadi-yi Danişgah-ı Tahran*, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1340a). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran*. cilt 10, Tahran: Danişgah-i Tahran.

- ..... (ş.1340b). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran*. cilt 13, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1340c). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran*. cilt 14, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1346). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran*. cilt 15, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1357). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran*. cilt 16, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- ..... (ş.1362). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi ve Merkez-i Esnad-ı Danişgah-i Tahran*. cilt 17, Tahran: Danişgah-i Tahran.
- DİRAYETİ, M. (ş.1389). *Fihristvare-i Dest-niviştha-yı İrân (Dena)*. cilt 8, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami.
- DOERFER, G. (1969). “İrân'daki Türk Dilleri”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten Dergisi*, Ankara: TDK, s.1-11.
- ..... (1973-74). “İrân'da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi Üzerine Rapor”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten Dergisi*, Ankara: TDK, s.195-198.
- Efşar, İrec, Danişpejuh, Muhammed Taki (ş.1352). *Fihrist-i Kitabha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli-yi Melik*, cilt 1, *Kitabha-yı Arabi ve Türki: Bahş-ı Nüshaha-yı Türki*. Tahran.
- ..... (ş.1363). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli-yi Melik*, cilt 5, *Mecmuaha ve Cönkha*. Tahran: Hüner.
- ..... (ş.1369). *Fihrist-i Kitabha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli-yi Melik Vabeste be Astan-ı Kuts*. cilt 8, *Mecmuaha ve Cönkha*, Tahran.
- ENVAR, A. (ş.1343). *Fihrist-i Nüshah-ı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli*. cilt 1, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve Hüner.
- ..... (ş.1351). *Fihrist-i Nüshah-ı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli*. cilt 3, Tahran: Vizaret-i Ferheng ve Hüner.
- ..... (ş.1354). *Fihrist-i Nüshah-ı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli*. cilt 6, Tahran: İdare-yi Küll-i Kitabhane.
- ..... (ş.1371). *Fihrist-i Nüshah-ı Hattî-yi Kitabhane-yi Milli-i İrân*. cilt 4, Tahran: Kitabhane-yi Milli-i İrân.
- EŞKEVERİ, A. H. (ş.1388). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Merkez-i İhya-yı Miras-ı İslami*. cilt 10, Kum: Vefa.
- ..... (ş.1389). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 41, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami.
- FAZIL, H. ve MUHAMMED, R. (ş.1380). *Fihrist-i Kütüb-i Hattî-yi Kitabhane-yi Merkezi ve Merkez-i Esnad-ı Astan-ı Kuds-ı Razavi*. cilt 17, Meşhed: Kitabhane-yi Merkezi ve Merkez-i Esnad-ı Astan-ı Kuds-ı Razavi.
- FAZIL, M. (ş.1367). *Fihrist-i Nüshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Cami-i Güherşad-ı Meşhed*. cilt 3, Meşhed: Kitabhane-yi Cami-i Güherşad.
- Fazlu'llāh Han ‘Amüzāde-yi Seyf Han. *Fazlu'llāh Han Luğatı*. Tahran-Melik Milli Ktp., nr. 379/1 el yazması.
- Fetğ-‘Alî Çacar-ı Çazvîni. *Behcetü'l-Luğat*. İrân-Tahran Milli Ktp., nr. F-1836 el yazması.

- ..... *Etrākiyye*. İran-Tahran Üniversitesi-İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. B-150 el yazması.
- ..... *Lügat-ı Etrākiyye*. İran-Tahran Milli Ktp., nr. F-1835 el yazması.
- ..... *Meḳālīd-i Türkiyye*. İran-Kum-Merkez-i İhya-yı Miras-ı İslami Ktp., nr. 4343 el yazması.
- ..... *Meḳālīd-i Türkiyye*. İran-Tahran Melik Milli Ktp., nr. 396/1 el yazması.
- Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yı Raca Mahmud-Abad-ı Lucknow*. Merkez-i Tahkikat-ı Farsi-yi Rayzeni-yi Ferhengi-yi Sifaret-i Cumhuri-yi İslami-yi İran, t.y.
- FİKRET, M. A. (ş.1369). *Fihrist-i Elifbai-yi Kütüb-i Hattı-yı Kitabhane-yı Merkezi-yi Astan-ı Kuds-ı Razavi*. cilt 13, Meşhed: Kitabhane-yi Merkezi-yi Astan-ı Kuds-ı Razavi.
- Ḥakīm Muḥammed Ḥoyī. *Hulāşa-yı ‘Abbāsī*. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp., nr. 5693 el yazması.
- ..... *Hulāşa-yı ‘Abbāsī*. Tahran-Meclis Ktp., nr. 855 (Sebt nr. 13670) el yazması.
- Gülçin-i Maani, Ahmed, İrfaniyan, Gulamali (ş.1372). *Fihrist-i Kütüb-i Hattı-yı Kitabhane-yı Merkezi-yi Astan-ı Kuds-ı Razavi*. cilt 13, Meşhed: Kitabhane-yi Merkezi-yi Astan-ı Kuds-ı Razavi.
- Hafiziyan-ı Babilî, Ebülfezl (ş.1388). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 30, Kum: Merkez-i İntişarat-i Defter-i Tebliğat-ı İslami.
- HAİRİ, A. (ş.1353). *Fihrist-i Nüşah-ı Hattı-yı Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 3, Tahran: Çaphane-yi Meclis-i Şura-yı İslami.
- HAKİM, M. H. (ş.1390). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 29/2, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami.
- Hücceti, Muhammed Bakır (ş.1345). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yi Danişkede-yi İlahiyat ve Maarif-i İslami-yi Danişgah-ı Tahran*. denetleme: Muhammed Taki Danişpejuh, Tahran.
- Meraşi-yi Necefi, Mahmud (ş.1384). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yi Büzürg-i Hazret-i Ayetullahu'l-Uzma Meraşi-yi Necefi*. cilt 33, Kum: Kitabhane-yi Büzürg-i Hazret-i Ayetullahu'l-Uzma Meraşi-yi Necefi (Gencine-yi Cihani-yi Mahtutat-ı İslami).
- Mīrzā Mehdī Ḥan Esterābādī. *Senglāh*. İran-Tahran Milli Ktp., nr. F-1141 el yazması. **SG**
- ..... *Senglāh*. Kum-Feyziye Medresesi Ktp., nr.10/2 el yazması.
- ..... *Senglāh*. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp., nr. 4919 el yazması.
- ..... *Senglāh*. Tahran-Meclis Ktp., nr. 860 (Sebt nr. 14120) el yazması.
- MÜNZEVİ, A. (ş.1350). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Frasi*. III. cilt, Tahran: Müessese-yi Ferhengi-yi Mintikai.
- ..... (ş.1377). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Merkez-i Dāiretü'l-ma‘ārif-i Büzürg-i İslami*. cilt 1, Tahran: Merkez-i Dāiretü'l-ma‘ārif-i Büzürg-i İslami.
- MÜTTAKİ, H. (ş.1381). *Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Türki-yi Kitabhane-yi Büzürg-i Hazret-i Ayetullahu'l-Uzma Meraşi-yi Necefi*. cilt 1, Kum: Kitabhane-yi Büzürg-i Hazret-i Ayetullahu'l-Uzma Meraşi-yi Necefi (Gencine-yi Cihani-yi Mahtutat-ı İslami).

- Naşîrî, Abdu'l-Cemîl. *Kitâb-ı Türkî*. Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp., nr. 8336 el yazması.
- NAZARÎ, M. (ş.1391). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 47/2, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami.
- NEVŞAHÎ, A. (ş.1362/1983). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Farsî-yi Müze-yi Milli-yi Pakistan*. İslamabad: Merkez-i Tahkikat-ı Farsî-yi İran ve Pakistan.
- NEVŞAHÎ, A. (ş.1390). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Farsî-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-ı Pencab-ı Lahur*. cilt 1, Tahran: Merkez-i Pejuhişi-yi Miras-ı Mektub.
- RAHİMÎ, F. (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sadrayî-yi Hoyî, Ali, Hafiziyan-ı Babili, Ebülfezl (ş.1388). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Umumi-yi Ayetullah Gülpaygani*. cilt 5-6, ed. Mustafa Dirayeti, Tahran: Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami, Müesseseyi Ferhengi Pejuheşi-yi Elcevad-ı Meşhed.
- Sadrayî-yi Hoyî, Ali (ş.1367). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 26, denetleme: Abdülhüseyn Hairî, Kum: Merkez-i İntişarat-i Defter-i Tebliğat-ı İslami.
- ..... (ş.1375). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Astan-ı Mukaddes-i Hazret-i Masume*. cilt 2, Kum: Zair.
- ..... (ş.1376a). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami*. cilt 25, denetleme: Abdülhüseyn Hairî, Kum: Merkez-i İntişarat-i Defter-i Tebliğat-ı İslami.
- ..... (ş.1376b). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Medrese-yi Namazi-yi Hoy*. Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferheng.
- SARICA, B. (2014). *Çağatayca-Farsça manzûm bir Lügat Nisâb-ı Türkî*. Ankara: Grafiker.
- Şirazi, İbn-i Yusuf (ş.1318). *Fihrist-i Kitabhane-yi Medrese-yi Ali-yi Sipehsalar*. cilt 2, Tahran: Çaphane-yi Meclis.
- ÜSTADÎ, R. (1354). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Medrese-yi Hüccetiyye-yi Kum*. Kum: Çaphane-yi Mehr Üstüvar-ı Kum.
- ..... (h.1396). *Fihrist-i Nûshaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Medrese-yi Feyziyye-yi Kum*. cilt 2, Bahş 3, Kum: Çaphane-yi Mehr-i Kum.